

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

БОЛОНСЬКИЙ ПРОЦЕС: перспективи розвитку вищої освіти України

Матеріали VII Міжнародної наукової конференції
“Модернізація вищої освіти України в умовах
Болонського процесу: аналіз вітчизняного досвіду
і перспективи розвитку”,
м. Одеса, 29–31 травня 2007 р.
і VIII Міжнародної наукової конференції
“Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи
вищої освіти в контексті Болонського процесу”,
м. Судак (Автономна Республіка Крим), 13–16 вересня 2007 р.

Київ
ДП «Видавничий дім «Персонал»
2008

ББК 74.58(4УКР)я43
Б79

Відповідальний редактор В. М. Чирков
(видання здійснене в рамках проекту “Наукові праці МАУП”)

Болонський процес: перспективи розвитку вищої освіти
Б79 України: Матеріали VII Міжнар. наук. конф. “Модернізація вищої освіти України в умовах Болонського процесу: аналіз вітчизняного досвіду і перспективи розвитку”, м. Одеса, 29–31 трав. 2007 р. і VIII Міжнар. наук. конф. “Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи вищої освіти в контексті Болонського процесу”, м. Судак (Автономна Республіка Крим), 13–16 верес. 2007 р. — К. : ДП «Видавничий дім «Персонал», 2008. — 368 с.: іл. — Бібліогр. в кінці статей.

ISBN 978-966-608-846-1

У пропонованому збірнику наукових праць висвітлюються проблеми реформування системи вищої освіти України, трансформації освітньої системи країни в умовах розвитку постіндустріального суспільства. Вища освіта розглядається в контексті державної політики України.

Для науковців, державних службовців, менеджерів освіти, викладачів і студентів, які навчаються за такими напрямками і спеціальностями: державне управління, політологія, менеджмент, маркетинг, педагогіка, міжнародні відносини.

ББК 74.58(4УКР)я43+74.58я43

ISBN 978-966-608-846-1

© Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2008
© ДП «Видавничий дім «Персонал», 2007

Павлюк Р. О.	
Креативна компетенція у професійній підготовці майбутнього вчителя початкових класів	334
Борисенко Е. В.	
Фактори прогнозування успішності професійної діяльності фахівця	341
Омельчук В. В.	
Регіональні особливості державної політики щодо української мови	349
Болонський процес:	
Рекомендаційний бібліографічний список	361

Е. В. БОРИСЕНКО

докторант

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

ФАКТОРИ ПРОГНОЗУВАННЯ УСПІШНОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦЯ

Розглядаються проблеми успішності професійної діяльності фахівця. Здійснено спробу описати та дати характеристику факторам прогнозування успішної професійної діяльності, серед яких домінуюче місце займають професійно значущі якості.

Сучасний підхід до визначення поняття “професійна придатність” фахівця полягає у визначенні професійно важливих якостей майбутнього спеціаліста і розглядається як необхідні і достатні умови прогнозування успішності діяльності. Н. В. Самоукіна зазначає, що термін “професійна придатність” відображає взаємодію професійних вимог і суб’єктивних особливостей людини з боку “пристосування” її до об’єктивних професійних вимог. Згідно з В. О. Бодровим, професійна придатність визначається “сукупністю індивідуальних особливостей людини, які впливають на успішність засвоєння будь-якої трудової діяльності та ефективність її виконання. Вона відображає реальний рівень розвитку професійно значущих якостей для конкретної діяльності, які формуються і проявляються на етапах життєвого і професійного шляху. До них належать якості, що характеризують її особливості професійної підготовки, психологічної структури особистості, стану здоров’я і фізіологічних функцій, фізичного розвитку, які визначаються вимогами професії” [2, 12].

Таким чином, професійна придатність — це сукупність психологічних і психофізіологічних особливостей людини, необхідних і достатніх для досягнення нею заданої у професії суспільно прийнятної ефективності праці. Професійна придатність не на-

дається від народження, а формується у процесі навчання і наступної професійної діяльності за наявності позитивної мотивації. При цьому “у тих випадках, коли професія вимагає від людини таких особливостей, які не піддаються розвитку, остаточний прогноз щодо професійної придатності визначається залежно від наявності цих особливостей”. На сучасному етапі розвитку суспільства зростають вимоги до фахівця — випускника ВНЗ, основною концепцією підготовки якого є принцип особистісно-професійного розвитку майбутнього фахівця.

Вивчення аспектів проблеми відповідності особистості до вимог професії простежується у працях Б. Г. Ананьєва, В. С. Мерліна, К. К. Платонова, В. Д. Шадрікова, О. Ф. Бондаренка, С. Д. Максименка, Н. В. Чепелевої, Б. О. Федоришина, В. В. Рибалки, П. С. Перепелиці, В. Г. Панка, М. В. Савчина, Н. В. Макаренка та інших, спрямованих на визначення якостей особистості, що сприяють успішній роботі фахівця.

Сучасні підходи до проблеми оцінювання якості професійної підготовки у ВНЗ і можливості їх випускників ефективно працювати за місцем роботи показують, що у загальному питанні якості освіти у ВНЗ фактори професійної придатності та особистих якостей абітурієнтів посідають одне з провідних місць. Сучасні дослідження якості вищої освіти, побудовані на використанні принципів загального управління якістю, міжнародних стандартів, доводять, що фактори професійної придатності абітурієнта з урахуванням його особистих якостей сумарно оцінюються ваговим коефіцієнтом 25 % у загальному рівні якості підготовки випускника ВНЗ. За таким критерієм якості освіти, як “можливості”, вага цих факторів зростає до 41,6 % [3, 70–71]. Отже, ці дані підтверджують необхідність урахування рівня професійної придатності абітурієнтів для досягнення високого рівня якості підготовки фахівця в системі вищої школи.

Дослідники проблеми професійної придатності визначають різні групи факторів, що впливають на її рівень. Так, О. М. Іванова визначає дві групи: об’єктивні фактори (соціальні, виробничі, економічні та ін.) і суб’єктивні (особистісні, професійно-психологічні, психофізіологічні), і зазначає, що, оскільки об’єктом діяльності психолога є особистість, але суб’єктом діяльності також є особистість, тому особливої ваги набувають психологічні та етичні аспекти діяльності психолога [5, 9].

В. О. Бодров розглядає як фактори впливу на професійну придатність два аспекти: 1) сукупність похідного рівня індивідуальних якостей людини, що визначають успішність формування придатності до конкретної діяльності; 2) систему наявних, сформованих і взаємопов'язаних якостей суб'єкта діяльності (професійних, психологічних тощо), які забезпечують ефективне виконання конкретних професійних завдань [2, 13].

Є. О. Климов зазначає, що праця є ефективною в тому разі, якщо індивідуально-особистісні особливості суб'єкта відповідають вимогам, що висуваються професією як системою функцій. Сукупність індивідуально-психологічних особливостей людини, яка визначає ефективну реалізацію функцій праці, і складає поняття професійно значущих якостей [6].

Зазначимо, що одна частина професійно важливих якостей може розвиватися і вдосконалюватися у процесі як професійної освіти, так і профдіяльності, а друга частина, внаслідок обмеженості можливостей розвитку, може зумовлювати низьку ефективність професійної успішності і бути ознакою профнепридатності до оволодіння цим фахом. Так, за результатами досліджень І. М. Юсупов виокремлює дві групи якостей: мінімально необхідні, які можуть бути діагностовані при відборі, і такі, що можуть бути потенційно розвинені у процесі професійної підготовки.

Як зазначає Є. О. Климов, ідея взаємовідповідності особистих якостей людини, з одного боку, та вимог, які висуваються їй обставинами праці та діяльності, з іншого боку, є фундаментальною в контексті теоретичних засад професійного відбору, орієнтації та самовизначення (оцінки придатності, професійної підготовки та адаптації, розвитку особистості професіонала) і є питанням формування придатності. Процес формування професійної придатності та її розвиток проходить кілька етапів: трудове виховання і навчання, профорієнтація, профвідбір, професійна підготовка, професійна адаптація, професійна діяльність, професійна атестація та реабілітація. Професійний відбір при цьому розглядається як визначення ступеня придатності людини до певного виду діяльності на основі зіставлення її індивідуальних особливостей з вимогами професії [6].

Професійний відбір у цьому контексті пов'язаний з процесом прогнозування, антиципації. У загальному розумінні поняття

“прогнозування” трактується як “визначення тенденцій і перспектив розвитку тих чи інших процесів на основі аналізу даних про їх минулий і теперішній стан”. У фаховій літературі прогнозування розглядається як процес отримання випереджувальної інформації, що передбачає використання тих чи інших прогностичних методів і процедур і спрямований на формування психологічних прогнозів розвитку об’єктів і явищ у майбутньому.

Розробка прогностичної моделі спеціаліста розглядається багатьма дослідниками. Зокрема, Л. П. Овсянецька [7] розглядає процес соціально-психологічного прогнозування професійного становлення майбутнього спеціаліста (педагога) через поняття “професійна модель”. Остання розглядається як еталон, зразок, ідеал фахівця. А моделювання як метод наукового пізнання ґрунтується на здатності абстрагувати подібні ознаки або властивості у різних за природою об’єктів і встановлювати певні відносини між ними. У тій чи іншій мірі всі існуючі моделі містять такі параметри: вимоги до спеціаліста, які висуває перед ним фахова діяльність, специфічні соціальні та психологічні якості, що забезпечують ефективну діяльність, необхідні знання та вміння, які формуються протягом навчання.

І. В. Бестужев-Лада зазначає, що будь-який прогноз починаємо з того, що подумки переносимо в майбутнє якесь явище, а закінчуємо тим, що відтворюємо це явище у майбутньому за необхідності в більш або менш спрощеному варіанті — у вигляді моделі. Іншими словами, будь-який прогноз завжди починається з екстраполяції і завжди завершується прогностичною моделлю [1].

Багато дослідників розглядають проблему розвитку особистості в період професійного самовизначення і професійної діяльності крізь призму психологічної готовності до майбутньої професії за різними спеціальностями (М. І. Дяченко, Л. А. Кандибович, С. М. Кучеренко, С. Є. Моторна, О. В. Тюптя, Ж. Ю. Половникова, Л. Н. Супрун та ін.). Так, П. П. Горностай, аналізуючи структуру психологічної готовності до майбутнього фаху, наголошує на обов’язковому врахуванні особистісного принципу та визначає такі її складові: 1) підсистема професійно важливих якостей особистості, які є особистісними передумовами готовності до професійної діяльності; 2) професійна самосвідомість; 3) професійно-операціональна підсистема (знання, вміння, на-

вички); 4) професійна спрямованість [4]. Таким чином, наявність комплексу професійно важливих якостей особистості є обов'язковою складовою і психологічною передумовою професійної придатності фахівця. Зазначимо, що на особистісному підході до такого виду діяльності, як навчальна, наголошує В. В. Рибалка [4].

У працях багатьох дослідників відмічається, що завдання врахування та виявлення професійно важливих якостей та ознак професійної непридатності особистості є складовими загального багаторівневого процесу професійного відбору для різних сфер діяльності. Так, Н. В. Макаренко зазначає, що профвідбір являє собою систему заходів, що дають можливість виявляти осіб, які за своїми індивідуальними якостями найбільш придатні до навчання і подальшої професійної діяльності за конкретним фахом.

За результатами аналізу психологічної літератури у структурі професійного відбору, як правило, виділяють чотири аспекти: медичний, фізіологічний, педагогічний і психологічний; медичний, соціальний, педагогічний (освітній) і психологічний; медичний, соціально-психологічний, освітній і психофізіологічний; освітній, медичний, соціальний (соціально-політичний), психологічний (психофізіологічний). Зазначимо також, що у вітчизняній і зарубіжній психологічній літературі терміни “професійно важливі” та “професійно значущі” якості особистості розглядаються у синонімічному розумінні і використовуються паралельно. Тому у подальшому дотримуватимемося вищезначеного погляду при використанні цих термінів.

При вступі до ВНЗ освітній аспект професійного відбору реалізується через вступні іспити відповідно до профілю майбутньої професії, медичний аспект — через обов'язкове проходження абітурієнтами медичного обстеження з метою отримання відповідної довідки про стан здоров'я. Фізіологічний (психофізіологічний) аспект реалізується лише в тих випадках, коли професія висуває особливі вимоги до психофізіологічних резервів організму в умовах психофізичного та емоційного напруження.

Сутністю психологічного аспекту професійного відбору є діагностика і прогнозування здібностей особистості до оволодіння професією з метою визначення стану, ступеня розвитку су-

купності психологічних якостей особистості, які визначаються вимогами конкретних професій і сприяють їх успішному засвоєнню та подальшій ефективній професійній діяльності.

Отже, професійний відбір — це спеціально організований дослідницький процес, мета якого — виявити і визначити за допомогою науково обґрунтованих методів ступінь і можливість психофізіологічної і соціально-психологічної придатності претендентів до навчання і праці за професією.

Психологічний професійний відбір ми розглядаємо як комплекс психодіагностичних заходів з метою виявлення рівня розвитку сукупності професійно важливих якостей особистості і подальшого визначення на цій основі професійної придатності до навчання та оволодіння відповідним фахом, а також прогнозування подальшої ефективності професійної діяльності.

Зазначимо, що, згідно з підходами Г. С. Костюка щодо основи здібностей людини, до задатків здібностей належать не тільки психофізіологічні компоненти, а й психічні утворення: елементарні психічні процеси, на основі яких і формуються психічні властивості. При цьому здібності виступають як складне утворення, під час формування якого зовнішні причини завжди діють опосередковано через внутрішні умови.

В. О. Бодров зазначає, що психологічна характеристика професійної придатності значною мірою зумовлює особливості її формування та прояву в майбутньому, тому психічний склад особистості, її здібності, спрямованість та інші риси постають передумовами досягнення певного рівня профпридатності, який проявляється в успішності навчання та реальній трудовій діяльності, у задоволеності працею, прагненні до професійного самовдосконалення. У зв'язку з цим особливо актуальним стає розвиток системи діагностики і прогнозування професійної придатності для вирішення завдань професійної орієнтації, відбору тощо [2, 28].

У працях дослідників професійна придатність визначається як динамічна властивість системи “людина — професія” і відображає її розвиток. Профпридатність, формуючись в умовах навчання і трудової діяльності, розвиває відповідно до вимог професії особистісні ознаки та якості людини. На різних етапах розвитку профпридатність розглядається як сукупність притаманних людині особистісних якостей і сформованих на цій базі трудових умінь і навичок. У структурі процесу розвитку проф-

придатності майбутнього фахівця визначається особистісна придатність людини як початковий етап формування та розвитку її професійної придатності у навчанні та праці.

Кожна професія висуває свої специфічні вимоги до особистості фахівця. Це повною мірою стосується і професій типу “людина — людина”. Врахування індивідуально-психологічних особливостей кандидатів на навчання, виявлення у них сукупності професійно значущих ознак професійної непридатності вкрай необхідне при вступі до відповідного ВНЗ. Про необхідність професійного психологічного відбору з метою визначення осіб, професійно придатних у плані прогнозування їхньої високої ефективності фахової діяльності та виокремлення осіб з ознаками профнепридатності (прогностично несприятливих до ефективної фахової діяльності), у сфері психологічних професій наголошують у своїх працях вітчизняні та зарубіжні вчені.

Таким чином, постає завдання визначення психологічних передумов професійної придатності для психологів-практиків і розробки критеріїв для оцінювання рівня розвитку їхніх професійно важливих якостей. Для реалізації цього завдання необхідно було визначити якості, що обумовлюють професійну успішність у навчанні та практичній діяльності, ступінь їх вираженості як критерій профпридатності та добрати методики для діагностики цієї сукупності професійно значущих ознак. Цей шлях визначення професійної придатності особистості (виокремлення осіб з високим рівнем розвитку професійно значущих якостей) означає “підхід за максимумом”. Але існує й інший підхід — “підхід за мінімумом”, який полягає у визначенні ознак профнепридатності та на цій основі виокремлення осіб з ознаками професійної непридатності (прогностично неперспективних у плані професійної успішності).

Література

1. Бестужев-Лада И. В. Окно в будущее. Современные проблемы социального прогнозирования. — М.: Мысль, 1970. — 269 с.
2. Бодров В. А. Психология профессиональной пригодности: Учеб. пособие для вузов. — М.: ПЕР СЭ, 2001. — 511 с.

3. Віткін Л., Лаптев С., Хімічева Г. Концептуальна модель оцінювання якості підготовки випускника ВНЗ // Стандартизація, сертифікація, якість. — 2003. — № 3. — С. 68–74.
4. Горностай П. П. Формирование психологической готовности старшеклассников к педагогической деятельности: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. — К., 1988. — 149 с.
5. Иванова Е. М. Основы психологического изучения профессиональной деятельности. — М.: Изд-во МГУ, 1987. — 208 с.
6. Климов Е. А. Психология индивидуальных различий. — М.: Изд-во МГУ, 1982. — 267 с.
7. Овсянецка Л. П. Соціально-психологічне прогнозування професійного ставлення майбутнього спеціаліста (педагога): Дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05 / Прикарпат. ун-т ім. В. Стефаника. — Івано-Франківськ, 1995. — 209 с.
8. Психология: Словарь / Под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. — 2-е изд., испр. и доп. — М.: Политиздат, 1990. — 494 с.
9. Самоукина Н. В. Психология и педагогика профессиональной деятельности. — М.: ТАНДЕМ, 1999. — 352 с.

Визначаються психологічні передумови професійної придатності фахівців та розробки критеріїв для оцінювання рівня розвитку їхніх професійно важливих якостей. Для реалізації цього завдання наведено два шляхи визначення професійної придатності особистості.

Определяются психологические предпосылки профессиональной пригодности специалистов и разработки критериев для оценки уровня развития их профессионально важных качеств. Для реализации этой задачи описаны два пути определения профессиональной пригодности личности.

In the article a task was realized from the decision of psychological pre-conditions of professional fitness of specialists and development of criteria for the estimation of level of development of them professionally important qualities. For realization of this task two ways of decision of professional fitness of personality are described.